

Németh Lászlóról

Növés-terv, minőség, vállalkozás

Illyés Gyula írta valahol, hogy nemzedéktársai közül kettőnél érezte a zsenialitás jelét: Szabó Lőrincnél és Németh Lászlónál. Mára bizonyosság, azok voltak, vagy fogalmazzunk másként: a gazdag magyar égbolt akkora csillagai ők, hogy csak lenyűgözve figyelhetünk rájuk. S különösen Németh Lászlóra érdemes figyelni, s nem csupán tehetsége és írói nagysága okán. E sorok írója, aki a hetvenes évek közepén Grezsa Ferenc előadásait hallgatta Szegeden Németh Lászlóról, egyszerrel e sorok írója sosem felejtheti el Grezsa mondását: „Németh László életünk minden kérdésére választ ad!” S ha igaz, márpedig igaz, akkor kérdőjelekkel teli korunk elé különösképpen magasodik Németh László. Magasodik, de nem nyomaszt. S akiket lenyűgözött vagy lenyűgöz az élet és az életmű, tanúsíthatja, hogy mindez így van. Nyomasztotta és nyomasztja viszont támadóit magyarsága, nagysága és igazsága. A magyar égbolt alatt élő nem kerülheti ki és el Németh Lászlót, ha állva akar maradni. Állva, vagyis értékörzöben! Emlékezzünk és figyeljünk néhány gondolattal, amely az élet és életmű egységét mutatja föl. S emlékezzünk olyan mondatokkal és szavakkal az íróról, amelyek oly jellemzőek rá.

„Az én egész munkásságom egy mű, s az egyes munkák annak a fejezetei” – vallotta Németh László 1969-ben, az életműsorozat indulása alkalmával készült interjú során. Ez az egy műre utaló megállapítás az író élete és munkássága közötti egységre is utal: a saját életét alkotássá tevő Németh Lászlóra. De ugyanilyen mértékben a műfajok egységére is. A regényíró, a drámaíró, a tanulmányíró, az esszéíró, a novellista és a költő esetében helytelen volna a műfaji hierarchia megfogalmazása. A műfajok összetartó kapcsa a minőség mellett a gondolkodó Németh László. Éppen Grezsa Ferenc szögezte le és bizonyította: „A tanulmány az eszme nyílt és közvetlen megjelenése; a regény ugyanezen eszme emberben – az író tipológiája szerint: szentben, hősből vagy szörnyetegben – való megtestesülése; a dráma az eszme elakadásának terepe.” A megállapítás más műfajokra – novella, vers, napló – is érvényes: az eszme egységet teremt. Ez az egység meglepően szilárd, ugyanakkor a művek születésének körülményei is egy irányba mutatnak. Az egyéni sors, a művészi sors és a kor – a II. világháború előtt és után egyaránt – forgószelei és viharai nem voltak igazán kedvezőek az alkotás szempontjából. Mégis Németh László – főleg a tanulmányíró – elsősorban a kor kérdéseire próbált válaszolni, ennek áldozta átlagon felüli munkabírását, igazságérzetét. Közben

„üdvösség-harcát” sem adta föl, soha nem tagadta meg magát; „életgyőzelme” a félreismerések, támadások, befektetési törekvések, elhallgattatások, az író sokszor érthetően keserű hangja ellenére tökéletes. Az önjellemzés megint pontos: „Ha munkásságom lényegét egyetlen kérdésben kéne összegeznem, az ez lehetne: van-e értelme az adott nagy nehézségek közt az erkölcsi harcnak?” Válasza minden esetben igen; élet és életmű példázza ezt.

„Növés-terv” – kulcsszó az életműben s annak értelmezéséhez. Fontossága a „minőséggel” egyenrangú; talán több is. Hiszen a minőség: a kívánatos, az igaz, az eszme, esetleg utópia; ez kerül szembe a valósággal, a ténylegessel. A növés-terv: minden. Benne rejlik mindig a valóság egyéni és társadalmi méretben; az emberi alkat; az esendőség, a hiba és a jóvátétel szándéka is. De legfőképpen törekvés, harc és mozgató erő a kívánatos „kicsikarásában”. Nem véletlenül használja Németh László a kicsikarás szót, hiszen állítja, mindenki megmondja a „belső hang” egyszer: „üdvösség-gyűgyed van, és az üdvösség-harc nem kerülhető meg: egy az életteddel.” Persze Németh László azt is tudta, az alkat gyakorta erősebb az elvnel. De így sem lát mást, minthogy az életet a lehetőségekhez képest minőségi vállalkozássá kell bővíteni. Az írói terminológia szerint az „élvezet-vallás” helyett a „kötelesség-vallás” az élet értelme és ez az evilági igazi boldogság, nem pedig az anyagi javak hajszolása és a külső siker. Ugyanakkor az „életreceptet” adó gondolatok véletlenül sem sugallnak aszkétizmust, és nem a kivételes és rendkívül magas képességgel rendelkezőkhöz szólnak. Mindenkire.

S ha már egység, az is bizonyos, hogy Németh László minden munkáját átjárja a pedagógiai szándék, „a pedagógiai Erosz”. De míg a tanulmányok, elméleti írások egyértelműen adják s kínálják az életreceptet, addig a szépirodalmi munkáknál némileg más a helyzet, hiszen éppen Németh László figyelmeztet: „a mű nálam mindig csak érintő az élet görbéjéhez; eredményei nem alkalmazható tanítások, csak figyelmeztetések.” A szépirodalmi munkák a lelki nemesség rajzát adják vagy veszélyre utalnak: a lelki nemesség esetleges eltorzulására. De mindenképpen a személyiség védelmére.

Németh László hatalmas emberi és művészi vállalkozása mindenkinek érvényes példát állít, aki egyszeri életét megkísérli értékes cselekvések irányába mozdítani. Hogyan mondta? „Vállalkozáson... én valami organikusan nőttöttem, nem egy célt s a hozzászerkesztett üzenetet, ahogy az iparban. Hajlam, képesség, lehetőség hajlékony szövődését, még a beleszervített véletleneket is – úgy hogy mindenben mégiscsak érvényesül valamiféle növés-terv, törekvés, ami vállalkozássá teszi.”